

NEKROLÓG

Ötvös Péter (1946–2025), a könyves műveltség kutatója. Születésnapja előtti délután hagyott itt bennünket. Keveset író ember volt. Ami meglepő annak a ténynek az ismeretében, hogy arra a kérdésre, vajon miért beszél gyorsan, mindig azt válaszolta, hogy „rengeteg a mondandóm, és lassan nem tudnám kimondani”. Először ezt akkor hallottam tőle, amikor bécsi vendégtanárságából visszatérve Szegeden, immár harmadévesként találkoztunk vele. Akkor ő nyerte a tanárok számára meghirdetett versenyt a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. A „Helyes kiejtés, szép magyar beszéd” versenyt, amelynek keretében a hallgatók szavazhattak tanáraikra. Pontosan értette a „díj” elnyerésének jelentését, ezért is magyarázta el nekünk a miértet. Ezután német barátainktól is hallottam, hogy nagyon tud németül, „csak ne beszélne olyan gyorsan”.

A sok mondandó nem maradt hasznosítatlan, hiszen tanítványok generációi emlékeznek rá szeretettel és megbecsüléssel. Meggyőződéssel úgy élt, hogy amit ő tud, az egy vélemény, és nem maga a tudás. Ezért, amit leírt, vagyis „ércnél maradandóbban” rögzített, annak többnek kell lenni, kiforrott mondandónak, lehetőleg a legpontosabb adatokon alapuló „több, mint véleménynek”. Amikor könyvét kiereszkoltam tőle (*Az otthon elhagyása, félelem és reménység: „elég nehéz, hogy egyedül vagyok”*, 2021), a megjelenést követően azt mondta, hogy immár kiderült, nem tehetséges, és elvettem a célját. Amíg nem jelent meg, biztathatta magát, hogy egyszer megírja az *opus magnumot*, és íme, ennyi telt.

Tegyük hozzá, azért is keveset írt, mert – ahogy ő mondta – nem volt ambiciózus. A tudomány-metriai méricskélést ő is értelmetlennek tudta, hivatali céljai nem voltak. Azt hiszem szenvedett, amikor a Régi Magyar Irodalom Tanszék vezetője lett abban az időben, amikor még – jobb helyeken – vetésforgóban választották a tanszékvezetőt. Igazából senki nem akarta magának, így felváltva vezették a Tanszéket. Működött is.

Úgy tudtuk róla, míg nem ismertük, hogy ő egy germanista filozófus. A Filozófia Tanszéken volt neki csak hely, amikor meg akarta a Kar tartani, jót is tett a Tanszéknek. A tanszéki Acta egyik legjobb írása az ő Philipp Melanchthon régi magyar művelődéstörténeti hatását bemutató tanulmánya. És el is érkeztünk ahhoz a pillanathoz, amikor ő belépett az 1979-ben kezdődött olvasmánytörténeti kutatásokba. Mert a szegedi könyves program olvasmánytörténeti, pontosabban befogadástörténeti kutatásnak indult. Könyvtártörténeté csak később lett. Igaz az is, hogy nélküle sem a nyugat-magyarországi, sem az erdélyi százsz forrásanyaghoz nem nyúltunk volna hozzá, miután nem tudtunk németül, és nem tudtuk volna elolvasni a forrásokat akkor sem, ha tudunk valamit. Tőle tanultuk az alapokat a kutatás közben, és persze az erre a célra indított paleográfiai szemináriumain.

Nem neki való volt a könyvjegyzékesdi. Az első pár százat ugyan lelkesedve olvasta át, de ezek alapján már eleget tudott. Elismerte ugyan, hogy még lehetnek az átlagos tanulságoktól eltérő üzenetet hordozó inventáriumok a jövőben, de őt igazán a jegyzékeken felsorolt könyvek tartalma izgatta. Meg a hagyatéki összeírások könyveken túli tárgyi világa (festmények, bútorok, ruhák, ékszerek), az „anyagi kultúra”, a saját érdeklődéséhez közelebb álló *Alltagsgeschichte* forrásvilága.

DOI 10.17167/mksz.2026.1.97-99

Így megismerhettük az erre vonatkozó szakirodalmi alaptételeket is. Figyelt az egész hagyaték összértékére, hogy más forrásokkal és a kortárs értékelésekkel összevethesse. Többször mondta, hogy Illésházy István (1541–1609) „bujdosása” kezdetén tizennégy társzékér vitte a vagonát, közben naplójában, leveleiben kisemmizettként írja le magát. Bécsben jól is érezte magát, meg nem is. Kicsit „bujdosásnak” gondolta a helyzetét. Gondolatainak állandó témája volt ez. Említett könyvének témáját ezért is választotta az „otthon elhagyása” élethelyzetben keletkezett irodalmi emlékeknek.

Amit még a közös levéltári kutatóutakon megtanulhattunk tőle, az az idős szakirodalmi nagyságokkal való konzultáció utáni historiográfiai bevezetés. Gernot Nussbäcker, Karner Károly, vagy éppen Házi Jenő kutatásairól már azelőtt beszélt, hogy leültünk velük tanácsot kérni a helyi levéltárban való eligazodásban. Felkészült „belőlük”, valós tisztelettel beszélt velük, kérdései mindig pontosak voltak. Megtanultuk tőle, hogy nem megyünk úgy egy levéltárba, hogy az illető személyre, helyre – akivel kapcsolatban kutatunk – vonatkozó szakirodalmat előzetesen nem tekintettük át.

Művelődéstörténész volt, de mindig a *par excellence* irodalom érdekelt. Azokban a beszélgetésekben, amelyek a halotti beszédek, diplomácia naplók, történeti és teológiai traktátusok „irodalomba” sorolását tárgyalták, ő a vers, a színmű (drámai emlék) és a széppróza műfajkörre korlátozók táborában érezte otthon magát. Volt irodalmi érzéke, és mindig felkarolta azokat a fiatalokat, akik – akár „örült” módon – a versre koncentráltak. Amellett, hogy tudta és érezte a versformákat, esztétikai alakzatokat, bár sohasem mondta, azt hiszem, a költőt tartotta a legnagyobb filozófusnak.

A könyves források kutatása számára munkaeszköz készítése volt. Komoly levéltározási tapasztalata volt, a Kárpát-medence sok levéltárában, no meg a központi (Budapest, Bécs) archívumokban is sokat időzött. Az irodalmat szerette volna visszahelyezve látni azokba a hétköznapiakba, amelyben a művek keletkeztek. Olvasta az irodalomelméleti írásokat, sokakat nagyra tartott a szerzők közül. Ő maga azonban mindig elméletileg – történeti poétika, kortárs és modern irodalomelmélet – felkészült irodalom-, és művelődéstörténész maradt.

A könyvtörténeti kutatásokat élvezte. Kedvencei közé tartozott a güssingi (Németújvár) ferences könyvtár. Első hosszabb ausztriai munkavállalása idején látogatott el oda először, mindig büszkén mutatta a könyvekbe helyezett lapokon – ahova a gondos könyvtáros páter beírta, ki, mikor vette kézbe a kötetet –, hogy ő már jóval a közös kutatóútjaink előtt járt ott. Beythe István (1532–1612) és Batthyány Boldizsár (1542–1590) értelmiségi karaktere izgatta őt. Miként olvastak, miket tartottak fontosnak, hogy a margón jegyzeteljék, előbbi konfessziók körüli mérlegelése, utóbbi természetismereti szenvedélye. Aztán igazán egyikről sem írt. Amikor rekonstruáltuk Batthyány Boldizsár olvasmányanyagát, kértem, írjon egy tanulmányt róla, egy nagyon rövid előszót hozott össze, benne Batthyányról, az emberről való gondolatfoszlányokkal. (Hátha valaki kibontja? Akinek van ambíciója?) Güssingben is az exulánsok érdekelték. Aztán nem írt róluk. Amikor magam írtam némelyekről, viccesen azt mondta, „elírtad előlem”, tudtuk, soha nem írná meg azt, amin sokat gondolkodott.

A Habsburg Birodalom művelődését jól ismerte (ő maga is élt a fővárosban), maga a rendszer – örökös tartományok, elfoglalt királyságok – érdekelt. Amikor a centrum és periféria volt a nyugati értelmiség guminyuszija, és mindenkinek arról kellett írni – *comme il faut*, hiszen mi is európaiak vagyunk (ő maga nagyon képmutatónak mondta ezt a világot) –, elemében tudta magát. Habsburg-Tiroli II. Ferdinánd (1529–1595) személye, értelmiségi attitűdje vezette oda, hogy megírja a tiroli „könyvlátogatásokról” (*Buchvisitation*) szóló tanulmányát, amely írása az egyik leginkább olvasott nemzetközi szinten is.

A könyvolvasás történetében az is érdekelt, hogy egy ember, egyéb családi, hivatali elfoglaltsága mellett mennyit olvashatott. Ehhez képest mennyi könyve volt. A sok könyvből miként választott. Batthyány Károly József (1698–1772) könyvtárait is ezért vette sorra, kutatva, mi az, amit ebből

az elolvashatatlan mennyiségű műből mit hasznosíthatott a herceg politikusként, mit nevelőként (II. József királyunk mellett). Általában is, a történelem azért érdekelte, hogy mi az, ami számunkra, napjainkban tanulság belőle.

Ötvös Péter először ember volt, tanár, jóbarát, aztán kiváló tudós. Nehéz arra gondolni, hogy nem dedikálhatok neki újabb és újabb könyveket, hosszan, sokszor másfél oldalon keresztül, hogy nevetessen exhibicionista tanítványán, barátján, mondván, „nem bírsz magaddal”.

MONOK ISTVÁN